

ADVOKATAS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE

MINDAUGAS KUKAITIS

Lietuvos advokatūros

Advokatų tarybos pirmininkas, advokatas

Lvivo g. 7-9, 09313 Vilnius

El. paštas mindaugas.kukaitis@advokatura.lt

ĮVADAS

Teisės kūrėjai (teisės mokslininkai, įstatymų leidėjai), konstruodami teisių ir garantijų institutus, įdeda daug pastangų bei gerų ir teisingų minčių, bet tik nuo teisės vykdytojų veiksmų, atvirų ar slaptų ketinimų bei interpretacijų priklauso realus teisės į gynybą, į teisingą teismą įgyvendinimas ir teisinės valstybės kūrimas arba jos griovimas.

Šiame straipsnyje aptariama advokato padėtis baudžiamajoje justicijoje ir teisės taikymo praktikoje kylančios problemos. Siekiant kuo išsamiau atskleisti aktualius praktikos klausimus, vertinama Lietuvos Konstitucinio Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo, Lietuvos Respublikos teismų ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija, taip pat remiamasi nacionaliniais ir tarptautiniais teisės aktais bei kitais šaltiniais. Straipsnyje siekiama aptarti teisinės valstybės ir teisės viršenybės svarbą; teisės į teisingą teismą ir teisės į gynybą sąlygas ir pažeidimus advokatūros ir advokato požiūriu.

Straipsnyje keliami klausimai: ar teisė į gynybą yra būtina teisinė sąlyga valstybėje? Ar teisinėje valstybėje teisės viršenybė galima ribojant teisę į gynybą? Koks teisės viršenybės vaidmuo teisinėje valstybėje? Keliami hipotezė, kad teisės aktuose įtvirtinta teisė į gynybą, teisė į teisingą teismą savaime neužtikrina teisės viršenybės ir teisinės valstybės egzistavimo. Iš paties šio straipsnio pavadinimo „Advokatas baudžiamajoje justicijoje“ kyla daugybė klausimų, į kuriuos bus bandoma atsakyti.

1. TEISINĖ VALSTYBĖ IR TEISĖS VIRŠENYBĖ

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Teisinė valstybė iš tiesų yra siekiamybė, apimanti teisėtus

lūkesčius, teises ir laisves, visuomenės gėrių skatinimą, demokratijos praktiką, pasitikėjimo teisine valstybe ugdymą ir teisingumo pusiausvyros palaikymą.

Teisinės valstybės principo esmę konkrečiau apibrėžia ir atskleidžia Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas). Šis Teismas pabrėžia, kad konstitucinio teisinės valstybės principo esmė – tai teisės viešpatavimas. Konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai. Visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos turi veikti remdamosi teise ir paklusdamos teisei. Konstitucinis teisinės valstybės principas – itin talpus ir apima daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų, todėl jo turinys atskleidžiamas atsižvelgiant į įvairias Konstitucijos nuostatas, įvertinant visas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas).

2023 m. gegužės 23 d. Lietuvos advokatų visuotinio susirinkimo metu vykusioje diskusijoje Vilniaus universiteto profesorius, Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas, Konstitucinio Teismo teisėjas Egidijus Kūris teigė: „<...> sąvoka „teisės viršenybė“ yra vartojama teisės viešpatavimo prasme, orientuojant ne į formalią aukštesnės teisės viršenybę, bet į pačios teisės kokybę: manoma, kad teisė tam, kad būtų pagrįstai pripažįstama jos viršenybė, turi pasižymėti tam tikromis savybėmis, kurias kadaise Lonas L. Fulleris pavadino „teisės vidine morale“ ir kurios šiandien paprastai laikomos teisinės valstybės požymiais arba standartais, tokiais kaip teisės nuostatų bendrasis pobūdis; jų išankstinis paskelbimas; teisės negaliojimas atgal; teisinis aiškumas; teisinis tikrumas, taigi ir nuspėjamumas; teisinio reguliavimo santykinis stabilumas; teisėkūros subjektų diskrecijos ribojimas; prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio pripažinimas; garantavimas galimybės spręsti ginčus nepriklausomame ir nešališkame teisme ir kt.“ (Diskusija „Advokato svarba žmogaus ir valstybės santykių“, 2023).

Teisės viršenybės principas ir jo įgyvendinimas turėtų rūpėti ne tik teisininkams, bet ir visai visuomenei, nes nuo to priklauso visų mūsų gebėjimas pasitikėti valstybe, įstatymų leidžiamąja ir vykdomąja bei teismų valdžia. Teisės viršenybė – tai žmogaus teisių apsaugos skydas. Šis principas pirmiausia taikytinas viešajai valdžiai siekiant, kad ji nepažeistų teisės viršenybės, taigi tik institucijoms tinkamai šią pareigą įgyvendinant galima tikėtis, kad piliečiai gerbs viešąją valdžią, sutiks su jos sprendimais ir juos vykdys.

Teisės viršenybės principą būtų galima skirstyti į dvi svarbiausias kategorijas: 1) teisėkūrą, teisinį aiškumą, lygybę prieš įstatymą; 2) veiksmingą teisminę apsaugą. Pirmoji kategorija tiesiogiai priklauso nuo politikų priimtų sprendimų, t. y. nuo priimtų įstatymų kokybės, kai už netinkamus teisės aktus atsakomybė iš esmės tenka politikams, o antroji – nuo realios galimybės teisme gintis nuo įstatymų pažeidimų ir net nuo paties įstatymo.

2. TEISĖ Į TEISINGĄ TEISMĄ

Teisės į teisingą teismą principas, atsižvelgiant į valdžių padalijimo kontekstą ir žmogaus teisę pasitikėti valstybe, yra ypatingas, nes jis suteikia garantiją, stabilumą, užtikrina pagarbą teisei ir valstybei. Ši esminė teisė reiškia, kad asmuo gali gintis ir ginti savo teisėtus interesus, ji suteikia realią galimybę būti apgintam, esant reikalui – teisiamaam sąžiningo ir nešališko teismo. Teisei į teisingą teismą visose teisinėse sistemose turi būti skiriamas ypatingas dėmesys.

Konstitucinio teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarime byloje Nr. 3/2015-13/2015-15/2015 išaiškinta: „<...> konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą; vienas iš teisinių procesų yra teismo procesas; taigi iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla ir asmens teisė į tinkamą teismo procesą; tam tikri reikalavimai teismo procesui kyla ir iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad „asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas). Iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies (teisinės valstybės principo) kylanti asmens teisė į tinkamą teismo procesą, kuris yra būtina sąlyga bylai teisingai išspręsti, ir tai reiškia, kad baudžiamajame procese teisme turi būti paisoma proceso aiškumo, proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, jų teisės turėti vertėją, rungimosi ir kitų principų, idant būtų išsamiai, objektyviai, nešališkai ištirtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir būtų priimtas teisingas sprendimas baudžiamojoje byloje (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2008 m. gegužės 28 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai). Konstitucijos reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja tai, kad teismas turi teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, teisingai pritaikyti baudžiamuosius įstatymus (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai). Teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turi veikti taip, kad baudžiamojoje byloje būtų nustatyta tiesa ir teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2011 m. balandžio 7 d. nutarimai). Konstitucija įpareigoja įstatymų leidėją reguliuojant baudžiamojo proceso santykius nustatyti toki teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintos ir baudžiamojo proceso dalyvių teisės, *inter alia* baudžiamasis procesas turi būti toks, kad nebūtų pažeistos asmens, įtariamo, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės: turi būti užtikrinta jo teisė į gynybą, teisė turėti advokatą ir kt. (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2015 m. liepos 9 d. nutarimai).“

3. TEISĖ Į GYNYBĄ

Teisė į gynybą (taip pat ir teisė gintis) bei teisė į teisingą teismą yra vienos iš svarbiausių užtikrinant žmogaus teisių viršenybę. Teisė į gynybą – tai teisės viršenybės principo garantas, nes teisminė apsauga yra paskutinė, kartais – vienintelė galimybė žmogui apginti savo pažeistas teises. Teisė į gynybą reiškia, kad kiekvienas žmogus turi teisę būti apgintas, pats apsiginti remdamasis teise, įskaitant teisę gintis nuo valstybės ar kitų asmenų puolimo.

Teisė į gynybą nėra atsitiktinė ar formali. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) 47 straipsnis, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencijos) 6 ir 13 straipsniai garantuoja veiksmingą teisinę gynybą dėl pažeistų teisių ir laisvių (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2000; Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1995). Europos Sąjungos teisė šią gynybą dar labiau išplėtė. Teisingumo Teismas šią teisę 1986 m. gegužės 15 d. sprendime (Johnston, 222/84) įtvirtino kaip bendrą Europos Sąjungos teisės principą. Teisė į gynybą taip pat garantuojama Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje ir 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktų 14 straipsnyje (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992; Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 2002). Teisė į gynybą – vienas iš svarbiausių baudžiamojo proceso principų. Šis principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 10 straipsnyje: „Įtariamasis, kaltinamasis ir nuteistasis turi teisę į gynybą. Ši teisė jiems užtikrinama nuo sulaikymo arba pirmosios apklausos“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Teisės į gynybą principas neatsiejamas nuo nekaltumo prezumpcijos, teisingumo (sąžiningumo) ir kitų baudžiamojo proceso principų, jo neužtikrinimas neretai lemia ir šių principų pažeidimą. Procesas, kurio metu neužtikrinama teisė į gynybą, teisinėje valstybėje yra negalimas.

Pažeidimų teisės į gynybą srityje gali būti padaroma įvairiais būdais, kurie gali skirtis dėl šalies pasirinktos teisės sistemos ir tarptautinių teisės standartų laikymosi skirtumų. Vis dėlto keli galimi teisės į gynybą pažeidimai skirtingose valstybėse nepriklauso nuo skirtingų teisinių sistemų:

- teisės turėti advokatą ribojimai. Jei teisinės sistemos taisyklės nenustato išimčių, bet asmuo neturi galimybės pasirinkti advokato arba ji yra sunkinama, arba ribojama, arba yra nepakankama, tai gali būti laikoma teisės į gynybą pažeidimu;
- netinkamos sulaikymo ar suėmimo sąlygos. Jei asmuo yra laikomas suimtas arba sulaikytas, bet jam nesuteikiama sąlygų tinkamai pasirengti gynybai, tai taip pat gali būti teisės į gynybą pažeidimas;
- nepakankama informacija apie kaltinimą. Jei asmuo nėra tinkamai informuojamas apie tai, kuo jis kaltinamas, ir negali tinkamai pasirengti gynybai, pažeidžiama jo teisė į gynybą;

- per ilgą procesą. Gali būti laikomas pažeidimu pernelyg ilgai trunkantis ikiteisminis tyrimas ar teismo procesas;
- piktnaudžiavimas procesu. Jei asmuo yra neteisėtai arba piktnaudžiavimo tikslais suimtas, arba piktnaudžiuojama procesu, tai taip pat gali būti laikoma teisės į gynybą pažeidimu;
- netinkama teismų sprendimų vykdymo procedūra. Po teismo sprendimo gali kilti problemų dėl sprendimo vykdymo arba nuosprendžio neteisingo vykdymo. Tai taip pat gali būti laikoma teisės į gynybą pažeidimu;
- bauginimas ir grasinimai. Tai apima bet kokius veiksmus, kurių tikslas yra bausti arba priversti žmogų atsisakyti savo teisės į gynybą.

Aptarsiu keletą Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktikos pavyzdžių iš bylų, kurios iliustruoja teisės į gynybą pažeidimus:

- *Salduz Prieš Turkiją* byla – viena iš daugiausia atgarsio sukėlusių bylų dėl teisės į gynybą pažeidimo EŽTT praktikoje. Joje buvo sprendžiama, ar Turkijoje sulaukyti asmenys turi teisę į gynybą ir advokato buvimą per apklausą. EŽTT nustatė, kad Turkijos teismai pažeidė teisę į gynybą, nes daugeliui sulaukytų asmenų apklausos metu nebuvo leidžiama konsultuotis su advokatais. Šis sprendimas įtvirtino principą, kad sulaukyti asmenys turi teisę konsultuotis su advokatais nuo suėmimo momento (Salduz, 36391/02).
- *Buzadji Prieš Moldovą* byla susijusi su Moldovos teisminiu procesu ir klausimu, ar sulaukytas asmuo turi teisę į gynybą, jei jam nesuteikiama galimybė teismo procese pasinaudoti vertimu į savo gimtąją kalbą. EŽTT nustatė, kad tokia praktika pažeidė teisę į gynybą, nes asmuo negalėjo tinkamai suprasti bylos nagrinėjimo proceso. Šioje byloje nustatyta svarbi sąlyga, kad sulaukytam asmeniui turi būti užtikrinta galimybė suprasti ir būti suprastam teismo procese (Buzadji, 23755/07).
- *Kokkinakis Prieš Graikiją* byla, susijusi su tikėjimo laisve ir teise į gynybą Graikijoje. Šioje byloje buvo nagrinėjamas klausimas, ar religinių organizacijų atstovai turi teisę į gynybą. EŽTT nustatė, kad teisė į gynybą taikoma ne tik individualiems asmenims, bet ir organizacijoms. Tai išplėtė supratimą apie teisę į gynybą Europos teisėje (Kokkinakis, 14307/88).

4. ADVOKATO VEIKLOS IR ELGESIO STANDARTAI, UŽTIKRINANTYS TEISĘ Į GYNYBĄ

Teisė į gynybą pasitelkiant gynėją – advokatą Lietuvoje istoriškai įtvirtinta jau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Antrajame Statute 1566 metais. Advokatas Fransua Etjenas Mollo (1794–1870) 1820 metais parengė Prancūzijos advokatų profesijos taisyklių są-

vadą, o po keturiasdešimties metų (1861 m.) Paryžiaus advokatų seniūnas Gabrielius Klodas Žiulis Fabras parašė knygą „Advokato idealas“. Šie kūriniai yra Europos (kontinentinės), taip pat ir Lietuvos, advokatų etikos kodeksų ir taisyklių pamatas. Teisės istorikai, teisininkai, advokatai, įvairiais aspektais tyrinėję ir rašę apie advokatūros reiškinio kilmę, sutaria, kad per kelis tūkstančius metų iki šių dienų teisės žinovams ir praktikams teko nueiti labai ilgą ir sudėtingą advokato profesijos suvokimo kelią. Retrospektyviai klaidžiojant istorijos vingiais būtina priminti, kad 1918 m. lapkričio 26 d., kai Lietuvos Valstybės Taryba priėmė Laikinąją Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymą, nuo kurio prasidėjo viso Lietuvos teisingumo aparato (sistemos) organizavimas, kartu ir advokato profesijai kylantys iššūkiai (Advokatūros teisė, 2018).

Advokato profesija yra viena iš profesijų, kurios atstovams taikomi aukštesni elgesio standartai. Pagal Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo (toliau – Advokatūros įstatymas) 5 straipsnio 3–6 punktuose nurodytus advokato veiklos principus, advokatas turi veikti teisėtai, neatskleisti kliento paslapties, būti lojalus klientui, vengti interesų konflikto ir nepriekaištingai elgtis. Pagal Advokatūros įstatymo 39 straipsnio 1 dalį, advokatas privalo sąžiningai atlikti savo pareigas, laikytis Lietuvos advokatų etikos kodekso (toliau – Etikos kodeksas) reikalavimų ir elgtis dorai bei pilietiškai, savo veikloje laikytis duotos advokato priesaikos ir įstatymų, saugoti advokato veiklos metu jam patiktą informaciją ir jos neatskleisti (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004; Lietuvos advokatų etikos kodeksas, 2016).

Pagal Etikos kodekso 5 straipsnio 3 dalį, advokatas privalo vengti bet kokios neteisėtos pašalinės įtakos, kuri gali paveikti profesinių funkcijų atlikimą, netoleruoti neteisėto kišimosi į profesinę veiklą bei imtis priemonių tokiems veiksams nutraukti ir pašalinti. Advokato profesinė garbė ir sąžiningumas yra tradicinės vertybės, kurių laikymasis yra advokato profesinė pareiga ir būtinoji sąlyga priklausyti advokatų korporacijai (Etikos kodekso 6 straipsnio 1 dalis). Advokato profesinės veiklos teisėtumas – vienas iš svarbiausių principų, lemiančių advokato vaidmenį valstybės teisės sistemoje ir profesinės veiklos garantijas, todėl advokatas privalo siekti teisingumo ir teisėtumo idealų bei ginti savo kliento teises ir teisėtus interesus tik teisėtais būdais ir priemonėmis, nepažeisdamas teisės aktuose nustatytų draudimų, neviršydamas jam suteiktų įgaliojimų bei gerbdamas kitų asmenų teises (Lietuvos advokatų etikos kodeksas, 2016).

Advokatų veiklos principai, įtvirtinti Advokatūros įstatymo 5 straipsnyje, leidžia daryti išvadą, kad advokatas veikia ne tik kaip paslaugų teikėjas, bet ir kaip teisingumo įgyvendinimo proceso dalyvis, o tai sukuria jam specialius reikalavimus ir įpareigojimus siekti teisingumo, būti padoriam ir nepažeisti tam tikrų pamatinių reikalavimų, kurie šiuolaikinėse valstybėse keliami teisininkui, teisinio proceso ir teisingumo įgyvendinimui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje). Kasacinis teismas yra nurodęs ir tai, kad advokatai, būdami teisinės sistemos dalis, savo veikloje turi

ne tik laikytis įstatymo, bet ir patys ginti įstatymo dvasią, teisingumo ir teisėtumo idealus. Įstatymo reikalavimų nepaisymas diskredituoja advokato profesiją ir žemina jos prestižą. Advokatas, pažeidęs imperatyviuosius įstatymo reikalavimus, negali teisintis nei įstatymo ar profesinės etikos taisyklių nežinojimu, nei nepakankamu įstatymo aiškumu. Įstatymo ir profesinės etikos taisyklių nuostatas advokatas ar advokato padėjėjas privalo žinoti *ex officio* (pagal pareigas) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje; 2023 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje).

5. TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ SANTYKIS SU ADVOKATO IR KLIENTO PASLAPTIES PRINCIPU

Pagal Advokatūros įstatymo 46 straipsnio 5 dalį, advokato profesinę paslaptį sudaro kreipimosi į advokatą faktas, sutarties su klientu sąlygos, kliento suteikta informacija ir pateikti duomenys, konsultacijos pobūdis ir pagal kliento pavedimą advokato surinkti duomenys, taip pat kitas advokato ir kliento bendravimo (susitikimų, korespondencijos, pokalbių telefonu ar kt. formomis) turinys. Teismų praktikoje ši teisės norma laikoma advokato paslapties apibrėžimu. Remiantis EŽTT praktika (žr. 2001 m. liepos 5 d. EŽTT sprendimo *Erdem prieš Vokietiją* 65 punktą), laikomasi nuomonės, kad ši paslaptis yra pagrindinis principas, darantis tiesioginę įtaką teisei į teisingą bylos nagrinėjimą ir teisei į privataus gyvenimo gerbimą. Tokią teisę galima riboti tik išimtinėmis aplinkybėmis ir tik jei užtikrinama adekvati ir pakankama apsauga nuo piktnaudžiavimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 7 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018 m. vasario 28 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, baudžiamojoje byloje pasisakydamas dėl asmens teisės į gynybą, atskleidė advokato ir kliento konfidencialumo reikšmę ir remdamasis tarptautine teismų praktika pažymėjo: „<...> reikalavimas advokatui pranešti valstybės institucijoms informaciją, kuri susijusi su kitu asmeniu ir kurią advokatas sužinojo bendraudamas su tuo asmeniu, yra advokatų teisės į susirašinėjimo slaptumą ir privataus gyvenimo gerbimo apribojimas (*Michaud prieš Prancūziją*). EŽTT taip pat yra atkreipęs dėmesį ir į tai, kad advokato apklausa baudžiamojoje byloje prieš klientus apie aplinkybes, kurias jis sužinojo vykdydamas savo, kaip advokato, veiklą, reiškia advokato paslapties apribojimą nepriklausomai nuo to, kad advokatas apklausiamas ne toje pačioje byloje, kur atlieka advokato pareigas, ir kad tokia apklausa yra gana išimtinio pobūdžio veiksmas, leidžiamas laikantis tam tikrų sąlygų (2020 m. lapkričio 19 d. sprendimas byloje *Klaus Müller prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 24173/18). EŽTT byloje *Khodorkovskiy ir Lebedev prieš Rusiją* nagrinėjo galimą teisės konfidencialiai susižinoti su savo advokatais

ribojimą dėl vienam iš pareiškėjų advokatų siūstų šaukimų į apklausą ikiteisminio tyrimo metu. Nors ir buvo konstatuota, kad dėl šio epizodo advokato ir kliento susižinojimo konfidencialumas nebuvo pažeistas, tačiau pažymėta, kad tokie veiksmai galėjo turėti „atgrasomąjį poveikį“ (angl. *chilling effect*) pareiškėjų gynybos komandai. Kaip jau minėta, advokato profesinės paslapties apribojimas daro poveikį ne tik advokato ir kliento teisėms pagal Konvencijos 8 straipsnį, bet taip pat gali trukdyti suteikti veiksmingą teisinę pagalbą klientui (1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Niemietz prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 13710/88, 37 punktas; *Khodorkovskiy ir Lebedev prieš Rusiją*, 629 punktas). <...> Kartu pabrėžtina, kad pagal EŽTT praktiką bet kokie teisės, nustatytos Konvencijos 8 straipsnyje, ribojimai yra galimi tik jei jie yra įtvirtinti įstatymu ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti (Konvencijos 8 straipsnio 2 dalis). Ribojimo „pagal įstatymą“ reikalavimas reiškia, kad tam tikras ribojimas turi būti pagrįstas nacionaliniu įstatymu ir turi atitikti teisinės valstybės principą. <...> (1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje *Malone prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 8691/79, 66–68 punktai; 2008 m. liepos 1 d. sprendimas byloje *Liberty ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 58243/00, 59 punktas)“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2021).

Advokatūros įstatymo 39 straipsnio 1 dalies 1 punkte, be kita ko, yra įtvirtinta, jog advokatas privalo laikytis Etikos kodekso reikalavimų. Etikos kodekso 8 straipsnyje nustatyta, kad advokatui patikėtos kliento paslapties saugumas yra savitarpio pasitikėjimo santykių ir tinkamo advokato funkcijų vykdymo būtinoji sąlyga, todėl konfidencialumas yra pagrindinė ir svarbiausia advokato teisė ir pareiga, kuriai netaikoma senatis; advokatas turi užtikrinti, kad visa kliento suteikta ir vykdant kliento pavedimą gauta informacija bus saugoma kaip advokato profesinė paslaptis; advokatas privalo imtis priemonių, kad be kliento sutikimo advokato profesinę paslaptį sudaranti informacija nebūtų panaudota prieš klientą, paviešinta ar kitaip atskleista, išskyrus teisės aktuose ir šio straipsnio 4 dalyje nurodytus atvejus arba kai tai būtina kliento pavedimui tinkamai atlikti (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004; Lietuvos advokatų etikos kodeksas, 2016).

Pabrėžtina, kad advokatas, vykdydamas savarankišką profesinę veiklą ir teikdamas teisinę pagalbą asmeniui, kurio teisės ir teisėti interesai yra pažeisti, padeda įgyvendinti konstitucinę asmens teisę į teisminę gynybą, todėl teisė turėti advokatą yra viena iš asmens teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlygų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas). Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą sukuria valstybės institucijų pareigą užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali, o teisė turėti advoka-

tą – absoliuti ir nepaneigta ar suvaržyta jokiais pagrindais ir jokiomis sąlygomis (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas).

Europos Sąjungos teisės aktai taip pat nustato standartus, kuriais turi vadovautis įstatymų leidėjas, reglamentuodamas valstybės įstaigų ir institucijų pareigą užtikrinti asmens teisę į gynybą. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą (toliau – Direktyva) 3 ir 4 straipsniuose nustatyta nacionalinės teisės prievolė užtikrinti, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę į advokatą tokiu laiku ir būdu, kad galėtų realiai ir veiksmingai pasinaudoti savo teisėmis į gynybą. Veiksmingas teisės į gynybą elementas reiškia ir tai, kad įtariamasis ar kaltinamasis įgytų teisę be pašalinių susitikti ir bendrauti su jiems atstovaujanciu advokatu, be kita ko, prieš apklausą policijoje, kitoje teisėsaugos institucijoje ar teisme. Direktyvoje ne tik nustatoma, kad naudojantis teise turėti advokatą turi būti užtikrintas advokato ir jo kliento bendravimo konfidencialumas, bet ir konkrečiai nurodoma, kad toks bendravimas apima susitikimus, korespondenciją, pokalbius telefonu ir kitų pagal nacionalinę teisę leistinių formų bendravimą.

Atsižvelgiant į Direktyvos reguliavimo sritį, advokato ir kliento bendravimo konfidencialumo pažeidimas būtų nesuderinamas ir su Chartijos 47 ir 48 straipsniais, įtvirtinančiais kiekvieno asmens teisę į veiksmingą teisinę gynybą. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ 23.1, 22.4, 22.6 papunkčiuose konkrečiai apibrėžiama, kad „visi kaliniai turi teisę į teisinę konsultaciją ir įkalinimo įstaigos vadovybė turi sudaryti jiems tinkamas sąlygas ją gauti“, „konsultacijos ir kitas bendravimas <...> tarp jų ir konsultantų turi būti konfidencialus“, „kaliniams turi būti leidžiama susipažinti arba leista turėti dokumentus, susijusius su jų teisinėmis procedūromis“.

EŽTT savo jurisprudencijoje (pavyzdžiui, *Pischalnikov prieš Rusiją*, *Dayanan prieš Turkiją* ir kt.) yra suformavęs praktiką, jog trukdymas susitikti su gynėju lemia Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies c punkto ir 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą. Taigi Europos Sąjungos tarptautinio teisinio reguliavimo visuma imperatyviai nustato valstybės pareigą užtikrinti įtariamojo (kaltinamojo) ir advokato bendravimo konfidencialumą, ypač laisvės atėmimo vietoje.

Lietuvos Respublikos BPK 44 straipsnio 8 punkte nustatoma, kad „kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis ar kaltinamasis asmuo gali gintis pats arba per pasirinktą gynėją <...>. Draudžiama kontroliuoti įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo, išteistojo ir jų gynėjo bendravimą – susitikimus, korespondenciją, pokalbius telefonu ar kitų formų bendravimą“. Papildomai BPK 48 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtinta, jog gynėjas turi teisę „<...> be pašalinių susitikti su įtariamuoju ar kaltinamuoju prieš apklausą arba prieš teismo posėdį“, o to paties straipsnio 3 punkte – kad gynėjas turi teisę nekliudomai bendrauti ir be pašalinių susitikti su įtariamuoju ar kaltinamuoju, neribojant susitikimų skaičiaus ir trukmės (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Taigi, minėtasis teisinis reguliavimas draudžia advokatams atskleisti informaciją apie advokato profesinių paslaugų vykdymą, o tretiesiems asmenims – su tokia informacija susipažinti, draudžia riboti asmens teisę į gynybą. Šių nuostatų laikymasis demokratinėje valstybėje yra itin reikšmingas, nes užtikrina veiksmingą Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės į teisminę pažeistų teisių gynybą ir 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtintos teisės turėti advokatą įgyvendinimą.

Tačiau ar šių teisės normų įtvirtinimas jau garantuoja teisės į gynybą pažeidimų nebuvimą? Ar pasitvirtina arba yra paneigiama šio darbo pradžioje iškelta hipotezė?

6. NERIMĄ KELIANTYS TEISĖS Į GYNYBĄ RIBOJIMO ŽENKLAI

Jei yra ribojamos teisių gynėjo teisės, tai kyla pavojus teisei į gynybą, teisei į teisingą teismą, teisės viršenybei ir teisinei valstybei; akivaizdu, kad tokiais atvejais ribojama ir ginamojo galimybė apsiginti.

Aptarus teisės viršenybę, teisę į gynybą kaip sudėtinį teisės viršenybės elementą ir jo svarbą, privalu paminėti teisę į gynybą įgyvendinančių advokatų teisių ribojimus ir pažeidimus, kurie patvirtina, kad teisės viršenybės principo užtikrinimas vis dar yra tik perspektyva ir siekiamybė.

1. Lietuvos ir EŽTT praktikoje visiškai aiškiai nustatyta, kas sudaro advokato kliento slapstį ir kas lemia teisę susitikti su advokatu be pašalinių. Nepaisant to, vykdant vaizdo stebėjimo būdu užfiksuotų duomenų tvarkymo policijos įstaigose taisyklių, patvirtintų Lietuvos policijos generalinio komisaro 2015 m. spalio 28 d. įsakymu Nr. 5-V-963 „Dėl Vaizdo stebėjimo būdu užfiksuotų duomenų tvarkymo policijos įstaigose taisyklių patvirtinimo“, reikalavimus, policijos įstaigų apklausos kambariuose, kad ir kokiose patalpose jie įrengti, gali būti vykdomas vaizdo įrašymas su garso fiksavimu (įrašymu) procesinių veiksmų eigos fiksavimo tikslais. Į pastabą, kad toks veiksmas akivaizdžiai pažeidžia advokato ir kliento pasitarimo konfidencialumą ir varžo teisę į gynybą, Policijos departamentas patvirtino, kad vaizdas yra fiksuojamas, ir nurodė: „<...> atsižvelgiant į tai, kad apklausos kambariuose taip pat vyksta ir advokatų susitikimai su jų ginamaisiais, visose policijos įstaigų areštinėse yra apklausos kambarių, kuriuose fiksuojamas tik vaizdas, o garsas nefiksuojamas (neįrašomas). Apklausos kambariuose, kuriuose vyksta advokatų susitikimai su ginamaisiais, vaizdo duomenys fiksuojami siekiant užtikrinti asmens teisių ir laisvių apsaugą, asmens gyvybės ir sveikatos apsaugą, įskaitant ir advokato bei jo ginamojo saugumą.“ Manytina, kad toks advokato ir jo ginamojo susitikimo fiksavimas mažų mažiausiai daro netiesioginį poveikį pasitarimo slaptumui, o kadangi dirbtinis intelektas įgalina skaityti iš lūpų net neįrašius garso, toks reguliavimas ir jo įgyvendinimas paneigia ginamojo teisę be pašalinių susitikti su savo gynėju.

2. Teisės į gynybą užtikrinimas turi būti realus ir veiksmingas. Valstybės garantuojama teisinė pagalba nepasiturintiems asmenims yra valstybės įsipareigojimas (išplaukiantis iš Europos Tarybos 2003 m. sausio 27 d. priimtos Direktyvos 2003/8/EB, Chartijos 47 straipsnio, iš Konstitucijos 31 straipsnio), bet Lietuvoje jos finansavimas yra mažiausias iš Europos Sąjungos valstybių, mokamas atlygis neatitinka sąžiningumo principo ir rinkos įkainių (atitinka tik 1/5 ar net tik 1/7 dalį rinkos kainos), ribojamas procesinių dokumentų surašymo atlygis pagal iš anksto nustatytą surašymo trukmę, dėl to nepasiturintiems asmenims ribojamos galimybės pasirinkti advokatą ir sąžiningai konkuruoti.
3. Lietuvoje vis dar taikomas būdas pirmiausia asmenį sulaikyti ir laikyti jį be teismo sprendimo iki 48 valandų. Sulaikymas ir suėmimas yra bene labiausiai žmogaus teises varžančios procesinės prievartos priemonės, kurios gali būti pritaikytos asmeniui ikiteisminio tyrimo metu. Šios priemonės maksimaliai riboja asmens laisvę, prisideda prie socialinės atskirties didinimo, sudaro prielaidas patirti fizinę ir psichologinę žalą. Ši priemonė turėtų būti taikoma ribotai ir tik esant būtinybei. Europos Sąjungos valstybėse toks sulaikymas taikomas tik kaip išimtis, t. y. kai negalima asmens nugabenti į teismą, kuris ir vertina sulaikymo pagrindus.
4. Neišnyksta noras itin garsiai pradėti tyrimus, įtarimų stadijoje viešinti asmenų vardus, pavardes, pareigas, atvaizdus, pateikti įvykių seką kaip jau padaryto nusikaltimo faktą, nors Konstitucijos 31 straipsnis garantuoja vieną iš svarbiausių įtariamojo teisių garantijų – nekaltumo prezumpciją, įtvirtintą 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948). Lietuvoje daug svarbiau „įvykdyti teisingumą“ čia ir dabar, viešai pasmerkti linčo teisme. Dažnai niekam nerūpi, kad leidimai klausytis ir sekti gali būti suteikti remiantis vien išgalvotais faktais – legendomis, kad pasiklausymai ir sekimas buvo vykdomi netinkamais teisiniais pagrindais, nesvarbu, kad teismas gal ir nenuteis nustatęs, kad nebuvo kaltės, kad įrodymai nepakankami ar net suabejoję paties nusikaltimo buvimu. Dar kartą primintina, kad pagal teisės viršenybės principą nekaltumo prezumpcija galioja tiek sulaikant ar suimant asmenį, tiek ikiteisminio tyrimo ir viso teismo proceso, įskaitant ir apeliacinį, etapais. Pažeidžiant nekaltumo prezumpciją tiesiogiai mažinamas pasitikėjimas teisine valstybe ir paneigiamas teisės viršenybės principas.
5. Konstitucinis Teismas 2021 m. kovo 19 d. nutarime Nr. KT45-A-N3/2021 konstatavo, kad įstatymų leidėjui kyla pareiga numatyti būtinų ir pagrįstų išlaidų, patirtų pasitelkus advokato pagalbą, atlyginimą asmeniui, kuriam teisinė atsakomybė nėra taikoma, nes nenustatyta, kad jis padarė teisės pažeidimą. Vis dėlto iki šiol pakeistas tik baudžiamasis ir administracinių nusižengimų procesai, leidžiantys atgauti dalį patirtų atstovavimo išlaidų tik asmenį išteisinus, bet dar nėra priimta baudžiamojo proceso, administracinių nusižengimų, darbo teisės, mokestinių ir kitų ikiteisminių procesų įstatymų

pakeitimų, pagal kuriuos asmenys galėtų atgauti teisinės pagalbos išlaidas, jei jiems buvo pateikti nepagrįsti įtarimai ir vėliau nutraukus ikiteisminį tyrimą. Tai nepagrįstai riboja asmenų galimybes gintis nuo nepagrįsto persekiojimo naudojantis advokato pagalba (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas).

6. Vis dar pasitaiko atvejų, kai teismas, priteisdamas bylą laimėjusios šalies patirtas išlaidas iš pralaimėjusios šalies, jas sumažina taikydamas subjektyvius kriterijus ir besąlygiškai laikydamasis teisingumo ministro patvirtintų rekomendacinių dydžių, o tai iš esmės riboja asmens teisę į gynybą.
7. Advokatūros įstatymo 44 straipsnis suteikia advokatui teisę gauti veiksmingoms teisinėms paslaugoms teikti reikalingą valstybės ir savivaldybių institucijų turimą ar kontroliuojamą informaciją, dokumentus, jų nuorašus; teisę savarankiškai rinkti teisinėms paslaugoms teikti reikalingus duomenis, kuriuos advokatas gali gauti nesinaudodamas procesinėmis prievartos priemonėmis, t. y. gauti iš asmenų reikalingus dokumentus ar jų nuorašus, kitokią teisinėms paslaugoms teikti reikalingą informaciją (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004). Neretai tokios advokato teisės tampa niekinėmis dėl to, kad nėra nustatytos prašymą gavusio subjekto pareigos pateikti advokatui jo prašomus duomenis. Tokia advokato teisė nėra perteklinė, ji advokatui suteikta tam, kad jis galėtų tinkamai ginti savo klientą. Praktika rodo, kad prokurorui, tyrėjui, teisėjui prašant bylai reikalingi duomenys teikiami besąlygiškai, o advokatui prašant – pasirinktinai, ribotai arba visai neteikiami. Už advokato prašomų duomenų nepateikimą Lietuvoje egzistuoja tik teorinė atsakomybė. Negana to, – jau ne kartą Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija yra nubaudusi advokatą bauda už tai, kad jis, siekdamas surinkti gynybai reikiamus duomenis, juos gavęs nepanaudojo gautųjų duomenų teisme, nors jis tik gavęs prašomus duomenis įsitikino, jog teikti juos teismui nėra tikslinga. Gynėjas yra visiškai savarankiškas proceso subjektas. Procesiniuose įstatymuose, Advokatūros įstatyme ir Advokatų profesinės etikos kodekse numatyta gynėjo procesinė laisvė ir nepriklausomumas, jis pats renka teisinės gynybos priemones, būdus ir taktiką, todėl advokato gynybos galimybių ribojimas daro tiesioginę įtaką pasitikėjimui teismu, teisine valstybe, neužtikrina proceso dalyvių rungimosi principo ir pažeidžia proceso šalių lygiateisiškumą.
8. Advokatai būna kviečiami liudytojais, nors tai tiesiogiai draudžia Advokatūros įstatymo 46 straipsnis: pagal šio straipsnio 1 dalį, advokatas negali būti šaukiamas kaip liudytojas ar teikti paaiškinimus dėl aplinkybių, kurias sužinojo atlikdamas savo profesines pareigas, nes tai tiesiogiai pažeidžia pareigą užtikrinti kliento paslaptį (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004). Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 2 punkte nustatytas draudimas apklausti įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėją, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovą dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami gynėjo arba atstovo pareigas (Lietuvos Respublikos

- baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Iš jau aptartų Advokatūros įstatymo 39 straipsnio 1 dalies 1 punkto, įtvirtinančio kiekvieno advokato pareigą, bei Etikos kodekso 8 straipsnio nuostatų akivaizdu, kad advokatas galėtų būti apklaustas kaip liudytojas tik esant jo kliento sutikimui ir kitais išimtiniais Etikos kodekse nurodytais atvejais (kai tai būtina kliento pavedimui atlikti, advokato ginčo su klientu atveju, žmogaus gyvybei išsaugoti), o visais kitais atvejais advokato šaukimas liudyti riboja asmens teisę į gynybą.
9. Yra žinoma, kad advokatų kontorose montuojamos operatyvinės stebėjimo ir pasiklausymo priemonės nepaisant klientų, ypač nesusijusių su tyrimu, paslapties atskleidimo garantijų. Dėl to advokatai neturi realių galimybių užtikrinti ir apsaugoti kliento paslaptį, nors Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. liepos 5 d. sprendimo *Erdem prieš Vokietiją* 65 punktas) laikomasi nuomonės, kad kliento paslaptis yra pagrindinis principas, darantis tiesioginę įtaką teisei į teisingą bylos nagrinėjimą ir teisei į privataus gyvenimo gerbimą. Be to, nepakankamai taikoma doktrina „apnuodyto medžio vaisiai nevalgomi“, t. y. neteisėtai renkami įrodymai negali būti laikomi įrodymais.
 10. Advokatūros įstatymo 46 straipsnyje įtvirtintos advokato veiklos garantijos. Pagal šio straipsnio 3 dalį, draudžiama apžiūrėti, tikrinti ar paimti advokato veiklos dokumentus ar laikmenas, kuriuose yra jo veiklos duomenų, išskyrus tuos atvejus, kai advokatas yra įtariamas ar kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką. Be to, ši Advokatūros įstatymo nuostata įtvirtina, kad toks leidimas apima tik su pareikštais įtarimais ar kaltinimais susijusius dokumentus. Advokatūros įstatymo 46 straipsnio 4 dalyje yra nustatyta, kad vykdant kratą šiame procesiniame veiksmo dalyvauja Advokatų tarybos narys arba jos įgaliotas advokatas, kuris turi užtikrinti, kad nebūtų paimti dokumentai, nesusiję su advokatu pareikštais įtarimais ar kaltinimais. Pagal to paties straipsnio 5 dalį, draudžiama viešai arba slapta susipažinti su advokato profesinę paslaptį sudarančia informacija ir ją naudoti kaip įrodymą (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, 2004). Dar kartą primintina, kad advokato profesinę paslaptį sudaro kreipimosi į advokatą faktas, sutarties su klientu sąlygos, kliento suteikta informacija ir pateikti duomenys, konsultacijos pobūdis bei pagal kliento pavedimą advokato surinkti duomenys, taip pat kitoks advokato ir kliento bendravimo (susitikimų, korespondencijos, pokalbių telefonu ar kt. formų) turinys. Lietuvos advokatai yra žinoma atvejų, kai advokatu nebuvo pareikšta jokių įtarimų ar kaltinimų nusikaltimų padarymu, bet procesinių veiksmų metu paimami ir nukopijuojami į STT talpyklą advokato mobiliojo ryšio telefone ir kompiuteryje esantys duomenys, atliekamos kratos ir tik po to pareiškiami pirminiai įtarimai (arba įtarimai pareiškiami ne pačiam advokatu, o jo šeimos nariui).
 11. Vargu ar kas galėtų paneigti 1990 m. rugpjūčio 27 d. – rugsėjo 7 d. įvykusiame Jungtinių Tautų kongrese įvardytą būtinumą patvirtinti Advokatų vaidmens pagrindinius

principus. Šio dokumento 16, 24, 25 punktuose draudžiamas valdžios ir valdymo institucijų kišimasis į advokatų profesinę veiklą, akcentuojama advokatų ir jų savivaldos institucijų nepriklausomybė, numatomi tik bendradarbiavimu pagrįsti santykiai su valdžios ir valdymo institucijomis. Analogiškos nuostatos įtvirtintos ir kai kuriose Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijose Nr. REC (2000) 21 „Dėl laisvės dirbti pagal teisininko profesiją“, 1993-01-08 Nr. R(93)1 – dėl veiksmingos neturtingų asmenų teisės į teisę ir teisingumą, Europos Parlamento rezoliucijoje dėl teisinių profesijų ir bendro intereso, susijusio su teisinių sistemų veikimu, Nr. P6-TA(2006)0108. Europos Sąjungos advokatų profesinės etikos kodekse, kuris taikomas ir Lietuvos advokatams, nustatyta, kad visuomenei garantuojama laisva ir nepriklausoma advokatų profesija, kad jos buvimas yra esminė žmogaus teisių ir kitų interesų apsaugos valstybėje ir visuomenėje priemonė. 2006 m. patvirtintoje Chartijoje taip pat yra garantuota advokatų savivalda kaip pagrindinis advokatų veiklos principas. Taigi ir tarptautiniu, ir nacionaliniu lygmeniu pripažįstama, kad kišimasis į advokato ir advokatūros veiklą neišvengiamai daro neigiamą įtaką teisinės valstybės pamatiniams išpareigojimams, nes riboja veiksmingą teisminę gynybą ir profesinį nepriklausomumą. Vis dėlto yra pagrindo manyti, kad tam tikros tarnybos renka duomenis apie advokatūrą ir advokatus, taigi minėtieji teisinės valstybės pagrindai ignoruojami. Akivaizdu, kad Europos Sąjungos vertybės ir teisės viršenybė nesuteikia tarnyboms teisių viršyti savo kompetencijos, pažeisti žmogaus teisių, rinkti perteklinius duomenis, pažeisti asmens teisę žinoti, ar prieš jį valstybė taikė specialiąsias priemones ar sekimą. Neatsitiktinai Europos Žmogaus Teisių Teisme nagrinėjama byla *Lietuvos advokatūra prieš Lietuvą*, kurioje siekiama apginti žmogaus teisių vertybes. 2019 m. Lietuvos advokatūra pradėjo teismo procesą, kurio pagrindu turėtų būti sukurtas teisminis precedentas, įtvirtinantis, kad asmenys turi teisę žinoti, ar valstybės institucijos vykdė jų sekimo veiksmus ir rinko jų duomenis, nepaisant, ar įtarimai pasitvirtino, ar ne. Taip pat Lietuvos advokatūra kreipėsi į Europos Komisiją su prašymu, kad būtų pradėtas procesas dėl į Lietuvos teisę neperkeltos Europos Parlamento ir Tarybos 2016 m. balandžio 27 d. direktyvos 2016/680, pagal kurią būtų realiai įgyvendinama Europos Sąjungoje deklaruojama duomenų subjektų teisė gauti informaciją apie duomenų tvarkymo faktą ir tvarkomus duomenis, taip įgyti realią galimybę ginti savo teises į privatumą. Be to, Advokatūra parengė Kriminalinės žvalgybos įstatymo bei Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo pataisų projektus bei pateikė juos Seimui. Pastarųjų pataisų tikslas – įtvirtinti tarnybų prievolę pranešti visiems asmenims, prieš kuriuos buvo taikytos informacijos rinkimo priemonės ir būdai, išsiskverbiant į privatų gyvenimą, po to, kai nepasitvirtino spėjimai apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikaltimą. Vis dar yra vilties, kad šios demokratinės vertybės Lietuvoje bus apgintos ir įtvirtintos, ir pats žmogus, o ne sekimą vykdžiusi institucija, vertins, ar jo teisės buvo pažeistos, ar ne, ginti jas ar ne.

12. Savivaldos nepriklausomumo pažeidimas lemia teisės į gynybą ribojimą ir teisinės valstybės garantijų nebuvimą. Nepriklausoma profesinė asociacija patiria nuolatinę valdžios kišimosi poveikį: teisingumo ministras priima kiekvieno advokato priesaiką; teisingumo ministras turi teisę inicijuoti sprendimo pripažinti asmenį advokatu panaikinimą; advokatų kvalifikacinio egzamino ir advokatų veiklos organizavimo egzamino programas sudaro, advokatų egzaminų laikymo ir apmokėjimo už juos tvarką nustato taip pat teisingumo ministras; Advokatų egzaminų komisiją ir Lietuvos advokatūros pirmininką jos teikimu trejiems metams tvirtina teisingumo ministras; Lietuvos advokatūros advokatų tarybos sudarytos komisijos dėl advokato ir kliento sutarties standartinių sąlygų nesąžiningumo nustatymo tris komisijos narius skiria Lietuvos advokatūros advokatų taryba, du narius – teisingumo ministras; sprendimą iškelti drausmės bylą priima Lietuvos advokatūra arba teisingumo ministras; visuotinis advokatų susirinkimas priima Lietuvos advokatų etikos kodeksą, kurį teisingumo ministras skelbia Teisės aktų registre, bet ministras gali atsisakyti skelbti Lietuvos advokatų etikos kodeksą, jei jis prieštarauja teisės aktams; Advokatų garbės teismo du narius iš advokatų skiria teisingumo ministras; visus įstatymų įgyvendinamuosius aktus dėl valstybės garantuojamos pagalbos teikimo, organizavimo ir apmokėjimo priima teisingumo ministras. Manoma, kad kaip tik dėl to 2023 m. paskelbtoje Europos Sąjungos teisingumo rezultatų suvestinėje, apibūdinančioje advokatūrų asociacijų nepriklausomumą ir garantijas, Lietuva 27-ių valstybių sąrašė yra trečia nuo galo (blogesnė padėtis tik Kipre ir Maltoje). Atsižvelgiant į visus šiame straipsnyje paskelbtus duomenis yra pagrindas manyti, kad Lietuvos Vyriausybė turi pernelyg didelę galią pažeisti advokatūros nepriklausomumą, o advokatai Lietuvoje neturi konfidencialumo garantijų, ribojančių teisės saugos institucijų kišimąsi, kuris tiesiogiai lemia teisės į gynybą varžymus. Būtina pabrėžti ir tai, kad šiuo metu yra rengiama Europos konvencija dėl advokato profesinės apsaugos.

IŠVADOS

1. Apibendrinant teisės į gynybą ribojimus reikia pabrėžti, kad Advokato profesijos nepriklausomumas apima šiuos fundamentaluosius principus: 1) advokato ir advokatūros nepriklausomumą, 2) nekliudymą advokatui vykdyti gynybos misijos; 3) kliento teisę į jo pasirinktą gynėją ar advokatą; 4) kliento paslapties apsaugą.
2. Advokato veikla iš esmės yra laisva ir nepriklausoma, taigi privaloma imtis veiksmų ir nutraukti bet kokią kišimąsi į advokato profesinių funkcijų atlikimą.
3. Advokato profesinis nepriklausomumas tradiciškai laikomas pamatiniu profesiniu principu ir apima tam tikras dimensijas: tiesioginį ir netiesioginį nepriklausomu-

mą nuo valstybės valdžios, nuo kliento ir kitų asmenų įtakos. Advokato profesijos funkcija – ginti žmogų, taip pat ir nuo nepagrįstai taikomos valstybės galios. Šie fundamentalūs pagrindai įvardyti ir kildinami dar iš romėnų teisės. Deja, advokato nepriklausomumo apsauga iki šiol kelia susirūpinimą, dėl to šiuo metu yra rengiama Europos konvencija dėl advokato profesinės veiklos, kurios vienas iš tikslų – apibrėžti advokato garantijas ir nepriklausomumo apsaugą.

4. Straipsnio pradžioje iškelta hipotezė, kad teisės aktuose įtvirtinta teisė į gynybą ir teisingą teismą savaime dar neužtikrina teisės viršenybės ir teisinės valstybės egzistavimo, pasitvirtino. Teisė į gynybą yra teisės viršenybės principo garantas, o ją ribojant arba varžant mažėja pasitikėjimas valstybe, teise ir teisingumu. Neginant šių vertybių neįmanoma kurti geresnės ateities ir teisinės valstybės. Kiekvieno advokato misija ir pašaukimas – ginti teisės viršenybę ir jos vertybes.
5. Teisė į gynybą yra itin svarbi ir turi būti gerbiama tam, kad užtikrintų teisingą teismų procesą, tuo pačiu teisės viršenybę ir teisinės valstybės siekį.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

Tarptautiniai teisės aktai

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 68-2497.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 40-987.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija su pakeitimais ir papildymais (2000).

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (2002). *Valstybės žinios*, 77-3288.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija (2006) dėl Europos kalėjimų taisyklių, prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/prison/conventions-recommendations#recommendations-bookmark>

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu (2013), Nr. 2013/48/ES.

Lietuvos Respublikos norminiai aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas (2004). *Valstybės žinios*, 50-1632.

Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. balandžio 22 d. įsakymas Nr. 10280 „Dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo“. TAR, Nr. 1R-133.

Lietuvos Respublikos policijos generalinio komisaro 2015 m. spalio 28 d. įsakymas Nr. 5-V-963 „Dėl Vaizdo stebėjimo būdu užfiksuotų duomenų tvarkymo policijos įstaigose taisyklių patvirtinimo“.

*Teismų praktika**Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija*

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1986 m. gegužės 15 d. sprendimas *Marguerite Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, 222/84, EU:C:1986:206.

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. gegužės 25 d. sprendimas byloje *Kokkinakis prieš Graikiją*, peticijos Nr. 14307/88.

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. liepos 5 d. sprendimas byloje *Erdem prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 38321/97.

Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2008 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje *Salduz prieš Turkiją*, peticijos Nr. 36391/02.

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. spalio 13 d. sprendimas byloje *Dayanan prieš Turkiją*, peticijos Nr. 7377/03.

Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2016 m. liepos 5 d. sprendimas byloje *Buzadji prieš Moldovos Respubliką*, peticijos Nr. 23755/07.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2001, 14-445.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 7-254.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2008, 62-2353.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009, 69-2798.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. balandžio 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, 42-1985.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, 111-5228.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2012, 152-7779.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, 119-6005.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas. TAR, 2015-07-09, 11196.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas. TAR, 2016, 17705.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. TAR, 2021, 5546.

Bendrosios kompetencijos teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-584/1999.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 7 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. 2AT-46-2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-152-378/2021.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-719/2021.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-57-313/2023.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018 m. vasario 28 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. A-47-822/2018.

Specialioji literatūra

Diskusija „Advokato svarba žmogaus ir valstybės santykiuose“, 2023. Prieiga per internetą: https://www.facebook.com/Lietuvosadvokatura/videos/984171313018301?locale=lt_LT

Autorių kolektyvas (2018). *Advokatūros teisė*. Vilnius: LI „Kriventa“.

ES teisingumo rezultatų suvestinė 2023. Prieiga per internetą: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_lt